

Woorden die geen vlees willen worden

Pieter Hoexum

Hartog Jager, H. den (2014)
Het streven: kan hedendaagse kunst de wereld verbeteren?
 Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
 Prijs: € 19,99

Eind 2011 stelde kunstcriticus en schrijver Hans den Hartog Jager de tentoonstelling *Meer licht* voor Museum de Fundatie (Zwolle) samen. De tentoonstelling ging over de rol die het sublieme en de overrompelende schoonheid van de natuur spelen in de hedendaagse kunst. De samenwerking leverde een prachtige tentoonstelling op en beviel blijkbaar goed want de criticus werd gevraagd er nog een samen te stellen. Dat werd de tentoonstelling *Meer macht*, en ook nu weer schreef Den Hartog Jager er een begeleidend uitgebreid essay bij, het boek *Het streven*.

De tentoonstelling is gewijd aan een vraag waar het boek maar meteen mee opent: 'Kan kunst de wereld verbeteren?' Op zich verbetert een goed schilderij de wereld natuurlijk al aanzienlijk, maar Den Hartog Jager bedoelt te vragen of kunstwerken op een andere dan een kunstzinnige manier iets kunnen betekenen. Hij concentreert zich daarbij met name op de moderne kunst. Een min of meer klassiek 20ste-eeuws voorbeeld van geëngageerde kunst is de installatie die Hans Haacke in 1971 maakte voor het Guggenheim in New York, *Shapolsky et al.*, waarin Haacke de onfrisse praktijken van een clubje New Yorkse vastgoedhandelaars aan de kaak stelt. Als 'daad' was die installatie zeker opzienbarend, maar, zo moet Den Hartog Jager meteen toegeven, 'het ziet er nogal saai uit'. Verderop schrijft hij: 'De sociale ambitie maakt een kunstwerk vaak ook enkelvoudiger, simpeler, prekeriger – kortom: een minder goed kunstwerk.'

Daarmee is de angel eigenlijk meteen uit zijn verhaal, dat dan nog maar net op gang is gekomen. Sommige kunstwerken zijn inderdaad 'goed bedoeld' maar voor die

soms spannende inhoud betalen kunstenaars en toeschouwers een hoge prijs: die 'wereldverbeterende' kunstwerken kunnen blijkbaar niet anders dan middelmatig en schools zijn... Geëngageerde kunst mag dan opwindend zijn omdat het de revolutie kraait of misstanden en onrecht aan de kaak stelt, toch is er aan deze kunstwerken meestal weinig te beleven. Er vallen vaak mooie woorden te lezen of te beluisteren, maar je ogen komen er bekaaid af. Ironisch genoeg blijken kunstenaars die met hun kunstwerken de wereld proberen te verbeteren, machteloos: hun mooie woorden willen maar geen tastbaar en zichtbaar vlees worden. De toch voor de hand liggende conclusie dat beeldende kunst geen geschikt middel is om de wereld ook in niet-artistiek opzicht te verbeteren, wordt echter nauwelijks getrokken, ook door Den Hartog Jager niet.

Het is maar kunst

Saai of prekerig is *Het streven* zeker niet; het leest als een trein, als een roman, wat niet verwonderlijk is omdat Den Hartog Jagers ook romancier is. *Het streven* verhaalt verder over de problemen waar hedendaagse kunstenaars in terecht zijn gekomen sinds de kunstwereld in de loop van de 19de eeuw steeds meer autonoom is geworden, sinds kunstenaars zich losmaakten van hun meestal machtige opdrachtgevers of afnemers en kunstwerken gingen maken waarvan ze zelf menen ('voelen') dat ze gemaakt moeten worden. Sinds ongeveer 1920 is de kunstenaar inderdaad bijna volkomen vrij en autonoom en is de kunstwereld een aparte wereld geworden waar kunstenaars hun gang kunnen gaan. De overwinning bleek een pyrrrusoverwinning: het

Pieter Hoexum

is filosoof en publicist, onlangs verscheen van hem *Kleine filosofie van het rijtjeshuis* (AtlasContact)

publiek hoeft zich er uiteindelijk niets aan gelegen te laten liggen. Een kunstenaar handelt dan wel vanuit innerlijke noodzaak of betrokkenheid, of zelfs een maatschappijvisie of persoonlijke levensfilosofie die het publiek diep kan beroeren en schokken, maar er is altijd een nooduitgang, de toeschouwer kan altijd denken: 'Nou ja, het is maar kunst.' Vrijheid sloeg om in vrijblijvendheid.

Bijkomend probleem is de grote nadruk die is komen te liggen op de inhoud, ten koste van de vormgeving. Het verhaal van de kunstenaar, zijn 'wereldbeschouwing' of 'levensfilosofie' worden prominent. Alle nadruk is op het 'wat' komen te liggen, alsof het bij het kijken naar kunstwerken erom gaat te begrijpen wat de kunstenaar wilde zeggen of wilde bewerkstelligen. En dat is ten koste gegaan van het 'hoe'.

Gelukkig is Den Hartog Jager een schrijver met een zeer goed gevoel voor vorm: *Het streven* is eigenlijk een spannend verhaal over zijn ontmoetingen met de Nederlandse kunstenaar Renzo Martens. Om het simpel en grof te zeggen: zoals Jeff Koons zich ooit met porno bezighield, zo houdt Martens zich met goede doelen bezig: je weet nooit of het alleen maar ironie is of dat het ze ernst is. Hoewel Den Hartog Jager wat slagen om de arm houdt, blijkt Martens het soort kunstenaar te zijn waar hij nog toekomst in ziet, kunstenaars bij wie je niet meer weet of ze nu nog met kunst bezig zijn of met andere zaken. Bijzonder pijnlijk wordt het echter als op de allerlaatste bladzijde de aap uit de mouw komt. Martens belooft Den Hartog Jager in een Skype-sessie: 'We gaan kunstgeschiedenis schrijven.' Aha, daar is het kunstenaars als Martens dus om te doen: niet het fabriceren

van belangwekkende beelden en zelfs niet het verbeteren van de wereld, maar een onderdeel worden van de kunstgeschiedenis. En hij weet heel goed wie die kunstgeschiedenis schrijft: niet de kunstenaars, maar de kunsthistorici. Hoe weerspanning hij zich ook gedraagt, Martens wil het met zijn 'onzichtbare kunst' de kunsthistorici graag naar de zin maken.

Het voornaamste gebrek van het essay is dat Den Hartog Jager zijn eigen rol als kunstcriticus en curator te weinig kritisch onder de loep neemt. Uit het boek blijkt dat moderne kunstenaars en moderne kunsthistorici elkaar in een soort verlamdende houdgreep houden. De kunsthistoricus luistert eigenlijk te veel naar wat de kunstenaar te vertellen heeft en kijkt te weinig naar het kunstwerk. De kunstenaars proberen aan die hoge verwachtingen te voldoen, zij hebben de rol van 'visionair' op zich genomen. Een hedendaagse kunstenaar dient, zoals gezegd, niet zo zeer beelden af te leveren, als wel een min of meer complete wereldbeschouwing en een maatschappijvisie.

Het boek *Het streven* eindigt met een soort wanhoopskreet, namelijk Den Hartog Jagers antwoord op de vraag of kunst de wereld kan verbeteren: 'Kunst, goede kunst, bestaat altijd bij de gratie van een paradox: vanuit haar eigen systeem moet ze voortdurend proberen dat systeem te blijven veranderen – en liefst meteen de hele wereld. Hoe moeilijk dat ook is, dat is de kunst verplicht. Zowel aan de maatschappij als aan zichzelf.' Oftewel: het kan omdat het moet...

De kunstenaar is vrij én opgesloten en precies dat dilemma zouden hedendaagse kunstenaars volgens Den Hartog Jager moeten thematiseren. In eerste instantie

klinkt dat niet onredelijk en zelfs wel spannend... maar uiteindelijk levert het nogal academische kunst op. Zoals de Engelsen zeggen: *The proof of the pudding is in the eating*. En hoe mooi het ook klinkt in het boek, op de tentoonstelling bleek het vooral 'steriele' kunst zonder veel kraak of smaak op te leveren. Er viel eenvoudigweg te weinig te zien.

De enige werkelijk opzienbarende kunstwerken op de tentoonstelling waren enkele late schilderijen van Constant; hij die zich eerst met zijn utopische Nieuw Babylon-projecten een plekje in de kunstgeschiedenisboekjes veroverde, was op zijn oude dag weer gaan schilderen. Dat leverde schilderijen op waar je het wonder ziet gebeuren: daar zie je woorden vlees worden, daar zie je abstracte ideeën concrete vorm krijgen. Het kán dus toch, kunstwerken kunnen de wereld beter maken. Deze schilderijen komen niet alleen voort uit een 'innerlijke noodzaak' en zijn niet alleen goed bedoeld, maar bieden een toeschouwer 'uiterlijke redenen' om er langer bij stil te staan en er niet schouderophalend aan voorbij te gaan.